

การสื่อความหมายสัญลักษณ์ของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

Interpretation of Artifacts in Wat Benchamabopitr*

ดร. ธงชัย สมบูรณ์ **

Asst. Prof. Thongchai SOMBOON, Ph.D.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความหมายที่สื่อสะท้อนจากสิ่งปลูกสร้าง การประดับประดา รวมทั้งสรรพวัตถุเด่นๆ (objects) ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ผลการวิจัยพบว่า วัดคือสื่อสัญลักษณ์ที่เป็นภาพสะท้อนของจักรวาลวิทยาเชิงพุทธ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งเป็นเงาสะท้อนกระบวนทัศน์เชิง จักรวาลวิทยาของชนชั้นปกครองในช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่ฐานคติของตะวันตกไหลบ่าเข้ามา วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามจึงเป็นพื้นที่ผสมผสานฐานคติตะวันตกกับฐานคติตะวันออกหลอมรวมกับจักรวาลเชิงพุทธ โดยเฉพาะในรูปแบบของกระบวนทัศน์แบบไตรภูมิพระร่วง ซึ่งนำมาตีความใหม่ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม จึงเป็น สื่อสัญลักษณ์อันสำคัญที่ยังคงสะท้อนภาพจักรพรรดิราชที่อุดมด้วย “บุญบารมี” เป็นการมองในกรอบเดิมของจักรวาลวิทยาเชิงพุทธ แต่มีการเปลี่ยนมุมมองในการตีความใหม่

แต่อย่างไรก็ตาม วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ได้แสดงสื่อสัญลักษณ์แห่งการ สร้างความเป็นรัฐชาติเป็นผลรวมที่เกิดจากความเป็นรัฐและความเป็นประเทศชาติ โดยส่งผ่านกระบวนการณ์อธิบายโดยใช้พระพุทธศาสนาที่มีความสมดุลย์ในด้านอำนาจหน้าที่ และอำนาจกำลัง ประกอบกับปัจจัยแวดล้อมแห่งรัฐ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความมั่นคง และเสถียรภาพของรัฐด้วย สื่อสัญลักษณ์ในรูปแบบต่างๆ ของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ได้แสดงความคงอยู่ของประชาคมแห่งรัฐและการสร้างความสมดุลย์ของอำนาจหน้าที่ และอำนาจกำลัง ถึงแม้ว่าบางบริบทแห่งวัดจะปรากฏออกมาในลักษณะพื้นที่ของความ จัดแย้งระหว่างอำนาจรัฐกับอำนาจประชาชนแต่ไม่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐชาติ ในทางตรงข้ามกับสะท้อนออกมาในรูปแบบของความประทับใจและเพิ่มกระบวนการณ์ตีความว่ามีสถานะเป็นรัฐแห่งวัฒนธรรมมากขึ้นด้วย

* ได้รับทุนอุดหนุนจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

ABSTRACT

The anticipated outcomes that are intended for conducting this research are to study the messages and ideas encapsulated within physical construction, extraneous decorations to buildings and artifacts being contemporaneous with perceptual experience in Wat Benchamabopitr Dusitvanaram. This research is obtained through effort that the Wat is symbolic representation of Buddhist Cosmology; nevertheless the symbol was assigned the meaning other than the former one; as in reign of King Lithai, by a member of the aristocracy in the reign of King Chulalongkorn the Great. Wat Benchamabopitr Dusitvanaram is the representative of the apparent surface of the imaginary oriental and occidental spheres, which embraces the concept of Buddhist Cosmology based upon Triphum (Three Spheres in Buddhist Script) in another perspective of interpretation. Wat Benchamabopitr Dusitvanaram is still symbolization of the great Buddhist emperor with ten virtues.

However, Wat Benchamabopitr Dusitvanaram is signified and iconic mental representation of nation-state formation, which legitimated by Buddhist Philosophy. In such colonized are in the reign of King Chulalongkorn the Great, the state of Siam needed to be unified and centralized. The artifacts found in Wat Benchamabopitr Dusitvanaram represented the stability of Siam and symbolization of civilization in the reign of King Chulalongkorn the Great.

1. บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยมีความผูกพันกับวัดมาเป็นเวลานาน ด้วยเหตุผลที่ว่า วัดเป็นแหล่งทำกิจกรรมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาโดยตลอด รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ จะเห็นได้ว่าการศึกษาที่วัดส่วนใหญ่มีลักษณะที่ไม่ได้เน้นภาษาหนังสือหรือความรู้ “ทางโลก” เป็นสำคัญ แต่มุ่งอบรมและขัดเกลาจิตใจให้เป็นผู้ที่มีสติสัมปชัญญะ มีเมตตา และฝึกฝนวิชาความรู้พิเศษที่ตนเองมีความสนใจ ส่วนความรู้ในภาษาหนังสือให้ความสนใจเพียงเพื่อให้อ่านออกเขียนได้เท่านั้น (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2525 : 25) ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีก่อนที่จะมีการศึกษาในระบบโรงเรียน (Schooling System) นั้น สถาบันที่ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างกว้างขวางก็คือวัด ซึ่งวัดเองได้ทำหน้าที่อันสำคัญนี้มาโดยตลอด ตั้งแต่ยังไม่มียุคชาติไทยจนถึงปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันซึ่งเรียกกันว่า ยุคหลังแห่งสภาวะทันสมัย (Post-modernization) บทบาทและหน้าที่ของวัดได้เปลี่ยนไป ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เขี้ยวกรากของการไหลบ่าทางด้านวัฒนธรรมต่างถิ่น เทคโนโลยี รวมทั้งการสื่อสารที่ปรากฏออกมา จึงทำให้วัดต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองให้สอดคล้องกับบริบทพื้นฐานทางด้านต่าง ๆ ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ความสำคัญของวัดยังเป็นสถาบันที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าสถาบันอื่น ๆ ในสังคม

นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลเป็นต้นมา สื่อสัญญาณ (Signs Communication) ของวัดที่ถูกสร้าง (Constructed) ให้ปรากฏออกมานั้น เช่น โบสถ์ ศาลาการเปรียญ รวมถึงการประดับประดาตกแต่งในรูปแบบต่างๆ สื่อแสดงให้ผู้คนในอาณาบริเวณนั้นเกิดความตระหนักว่าวัดนั้นคือแหล่งศูนย์รวมของพุทธศาสนิกชน เพื่อแสวงหาจุดเหมือน (Common interest) รวมทั้งเพื่อตอบสนองกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆ (Sphere) วัดจึงถูกก่อตั้ง (Constructed) ขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่ออย่างดีในการเข้าถึงสาธารณชน และเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบใหม่ ของประชุมชนทั้งในและนอกชุมชนนั้นๆ

จากหลักฐานพัฒนาการของวัด พบว่าวัดถูกจัดสร้างขึ้นโดยกลุ่มบุคคลที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มบุคคลที่กุมอำนาจในพื้นที่นั้นๆ เช่นพระมหากษัตริย์ เจ้าขุนมูลนาย รวมทั้งกลุ่มคนที่ด้อยอำนาจในสังคมแต่ได้รวมตัวกันด้วยพลังศรัทธาในพุทธศาสนา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สาธารณะและกรอไปด้วยคุณค่าสำหรับบุคคลทุกกลุ่ม

เพราะสามารถใช้วัดเพื่อเป็นแหล่งศึกษาได้ ด้วยตนเอง การปรับเปลี่ยนรูปแบบของวัดผ่านกระบวนการแปร ปรับ รับ จากช่วงเวลาหนึ่งถึงช่วงเวลาหนึ่ง ดังนั้นองค์ประกอบทางด้านวัตถุในวัดจะประกอบไปด้วยสิ่งปลูกสร้าง (Objects) หลากหลายทั้งที่มีประโยชน์ในการพำนักพักอาศัย ดังที่เห็นประจักษ์ก็คือ โบสถ์ วิหารหรือประโยชน์ใช้สอยอื่น ดังเช่น หอระฆัง ภาพเขียน (Printings) ที่มีใช้เพียงแค่แสดงความสวยงามเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงคำสั่งสอน ความเชื่อ วิถีชีวิต สิ่งต่างๆที่ปรากฏอยู่ในวัดดังที่ได้แสดงมานี้ เป็นสื่อสัญลักษณ์ที่ให้ความหมาย สะท้อนให้เกิดศัทธาปสาทะและส่งผลต่อการเข้าใจ ชีวิต และโลกทัศน์ของผู้ศึกษาหาข้อความรู้ ที่ปรากฏอยู่ในวัด แต่กระนั้นวัดยังใช้เป็นช่องทางในการสื่อสารสัญลักษณ์เดิมที่ต้องมีผู้ถ่ายทอดโดยตรง ผู้ถ่ายทอดนั้นผูกขาดการถ่ายทอดเนื่องจากมีความชอบธรรมของการเป็น “ผู้รู้” นั่นคือบุคคลกลุ่มที่ประชุมชนเรียกว่า “พระสงฆ์” ดังข้อความที่ว่า

“... เมื่อได้เล็งบุตรมาจนเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 หรือ 8 ขวบแล้ว ชาวสยาม (พุทธศาสนิกชนชาวไทย – ผู้วิจัย) จะส่งบุตรหลานของตนไปอยู่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์ยังเป็นอาจารย์ในวัดสอนอนุชนเหล่านี้ได้รู้จักอ่านและนับจำนวนเลขเป็นสำคัญ ...” (ลาตูแบร์, 2510 : 261 – 262)

วัดจึงถูกสถาปนาให้เป็นสถาบันในการจัดเกลา (Socialization) ดูแล รวมถึงถ่ายทอด (Transmission) ความรู้พื้นฐานที่จะดำรงตนได้ เช่น การอ่าน การนับเลข ซึ่งจะนำไปสู่การหาความรู้ชั้นสูงต่อไป วัดจึงเป็นสถานที่สาธารณะในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และข้อความรู้ที่ได้จากวัด สามารถนำไปประกอบอาชีพหรือพัฒนาองค์ความรู้เพื่อปรับใช้กับชีวิตได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ภาพลักษณ์ (Image) ของวัดซึ่งรับรู้ทั่วไปนับแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน คือพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) ของชุมชนที่แสดงภาพของพระพุทธรูปและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของพุทธศาสนิกชน ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นวัดเป็นตัวชี้วัด (Indicator) ต่อความเจริญเติบโตของชุมชนตลอดจนเป็นรากฐานแสดงให้เห็นว่าประชุมชนให้ความสำคัญต่อวัดมาเป็นเวลานาน (O’Connor, R.A., 1993 : 330-331)

ย้อนมองไปในอดีต การสร้างวัดในรัฐไทยนั้นมีมานาน เพราะความนิยมของประชุมชนต่อพระพุทธศาสนา วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามเอง ก็เป็นความนิยมอีกวัด

หนึ่ง ที่สร้างขึ้นในช่วงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัยของประเทศไทย ด้วยเหตุที่ต้องมีการ ปรับปรุงบ้านเมืองให้ “ศิวิไล” เป็นอย่างมากจนเรียกได้ว่ายุคใหม่ของประเทศ (Modernization Period) ประเทศไทยในช่วงเวลานั้นมีการปรับปรุงพัฒนาเกือบทุกด้าน ดังเช่น ด้านการพัฒนาการคมนาคม ขนส่ง การศึกษา ศาสนา รวมถึงการปรับเปลี่ยน “ขนบ” ในการสร้างวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์สถาปนาวัดขึ้นมาเพื่อให้เป็น “ของแปลก” กล่าวคือ มีขนบในการสร้างที่ไม่ยึดโยงผูกเรื่องไว้กับแนวความคิดเดิม รวมถึงมีพระราชประสงค์ให้วัดเป็น พิพิธภัณฑ์ (Museum) ที่เก็บรวบรวมวัตถุต่าง ๆ ที่รวบรวมมาจากที่ต่างๆ ทั่วประเทศที่สถาปนาขึ้น โดยการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง

“ขนบ” อย่างใหม่ที่ได้เห็นได้ชัด อาทิเช่น การสร้างวัดไม่มีเจดีย์ การออกแบบพระอุโบสถเป็นทรงจตุรมุขที่สร้างขึ้นอย่างวิจิตรพิศดารเป็นพิเศษ โดยใช้หินอ่อนจากประเทศอิตาลีตกแต่ง ดังข้อความที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ ตอนหนึ่งว่า

... ได้รับหนังสือเธอที่ 15/574 ลงวันที่ 18 เดือนนี้ (วันที่ 20 เมษายน 2445) ว่าด้วยราคาศิลาमारาบอลที่จะใช้ประดับพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตร ห้างได้ส่งราคาที่จะรับขายคิดทั้งราคาส่งเสร็จเป็นเงิน 29,510 บาท... (เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ. 683/5 อ้างใน ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, 2538 : 216)

การสร้างพระอุโบสถซึ่งถือเป็นพื้นที่ตำแหน่งที่สำคัญ สะท้อนให้เห็นจักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนา ในสมัยก่อนหน้านี้อย่างไม่เคยปรากฏว่าพระอุโบสถวัดใดที่จะสร้างด้วยหินอ่อนที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระราชประสงค์จะให้วัดแห่งนี้เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูง (College) และใช้เป็นทีเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูง ซึ่งหมายถึงการนำวัดให้มีประโยชน์ใช้สอยเพื่อยกระดับการเข้าสู่ความรู้ (Epistemology) ตามฐานคติทางด้านตะวันตก ซึ่งอาจจะเทียบได้กับการอุดมศึกษา (Higher Education) ในปัจจุบันนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจ ใครู้และต้องการศึกษาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ในแง่มุมที่ต้องการสะท้อนให้เห็นว่า วัดแห่งนี้ได้รับการสถาปนาขึ้นเพื่อสื่อถึงความหมายอะไร

แตกต่างจากการสร้างวัดต่างๆ ที่ผ่านมาใน ยุคสมัยนั้นอย่างไร โดยศึกษาย้อนหลัง (Retrospection) เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนตลอดจนการส่งผ่านความเข้าใจโดยการตีความ (Hermeneutics) ในเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากการสร้างวัดดังกล่าว

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาความหมายที่สื่อสะท้อนจากสิ่งปลูกสร้าง การประดับประดา รวมถึงสรรพวัตถุเด่นๆ (Objects) ในวัดเบญจมบพิตร-ดุสิตวนาราม

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยมุ่งค้นคว้า ศึกษาเฉพาะสื่อสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในวัดเบญจมบพิตร-ดุสิตวนาราม โดยแบ่งประเภทของสื่อที่แสดงภาพ เป็น 3 ประเภทคือ

1. สื่อที่แสดงรูปแบบสะท้อนความหมายด้านประติมากรรม อาทิเช่น พระพุทธรูป เครื่องประดับสถาปัตยกรรม
2. สื่อที่แสดงรูปแบบสะท้อนความหมายด้านจิตรกรรม อาทิเช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งทรงผนวช
3. สื่อที่แสดงรูปแบบสะท้อนความหมายด้านสถาปัตยกรรม อาทิเช่น พระอุโบสถ ศาลา

1.4 นิยามคำศัพท์เฉพาะ

1. การสื่อความหมาย หมายถึง ถ่ายทอดความรู้สึกรู้สึกนึกคิด โดยผ่านกระบวนการตีความ เพื่อแสดงความหมายต่างๆ
2. สัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีผลต่อแนวคิดที่สร้างสรรค์ขึ้นมาภายใต้รูปแบบที่มนุษย์ได้แสดงหรือดำเนินการออกมา ซึ่งสิ่งต่างๆ นี้รวมความถึงวัตถุต่างๆ และรูปภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

1.6 ขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ หลาย วิชา การ (Multidisciplinary methodology) ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (document research) การวิจัยสนาม (field research) ด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า และการวิจัยเชิงเปรียบเทียบ (comparative research)

การเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นเอกสาร ได้แก่

1.1 เอกสารต้นร่าง เป็นเอกสารที่ปรากฏอยู่ ได้แก่ ต้นร่าง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นลักษณะจดหมาย

1.2 เอกสารสำเนา เป็นสำเนาเอกสารที่จัดทำด้วยพิมพ์ดีดหรือคัดด้วยลายมือ

1.3 เอกสารฉบับจริง เป็นเอกสารฉบับที่ส่งมาถึงผู้เกี่ยวข้องหากเป็นลักษณะจดหมายเป็นทางการหรือส่วนตัวจะปรากฏพระปรมาภิไธย พระนามหรือชื่อเจ้าของท้ายเอกสารนั้น นอกจากนี้ยังมีเอกสารอื่นๆ อีกที่เป็นพระราชกระแสพระราชดำริ พระบรมราชโองการ พระราชวินิจฉัย (คำสั่งการ) ด้วย

2. ข้อมูลที่ได้จากรูปเคารพ (Iconic) รูปภาพ (Pictures) รวมทั้งเอกสารชั้นต้นต่าง ๆ นำมาคัดเลือกแล้ววิเคราะห์เพื่อตรวจสอบความสมบูรณ์และความน่าเชื่อถือได้

3. ตั้งสมมติฐานชั่วคราว เพื่อนำไปสู่ทิศทางของเนื้อหาสาระที่สอดคล้องกับหัวข้อวิจัย (Chronological Research Content)

4. การตีความข้อมูล

4.1 ข้อมูลที่อยู่ในสภาพของเอกสารจะใช้ทฤษฎีตีความ (Hermeneutic Theory) โดยมีกระบวนของฐานคติที่ว่า ความจริงมิได้มีหนึ่งเดียว (There is no one reality.) เพื่อเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปโดยมีสังคมวัฒนธรรมและกรอบประเพณีเป็นตัวเสริมสร้างของการตีความหมายด้วย (ธงชัย สมบูรณ์, 2544 : 32)

4.2 การตีความรูปเคารพ (Iconic) รูปภาพ (Pictures) หรือภาพวาด (Paintings) อาศัยแนวคิดเรื่องสัญวิทยา (Semiotics) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับ “ชีวิตัญแห่งสังคม” (The life of signs within society) (Anward, J., 2000 : 106-107) ซึ่งแนวความคิดแบบสัญวิทยานี้เกี่ยวข้องกับการใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารต่าง ๆ

5. การสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมอย่างมีระบบ

6. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการตีความ การสังเคราะห์ แล้วนำมาผสมผสานเรียบเรียง

7. นำเสนอรายงานการวิจัยเป็น แบบพรรณนา (Descriptive Style)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงเหตุผลเบื้องต้นเกี่ยวกับพื้นฐานคติมุมมองใหม่ในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามที่มีขนบแตกต่างไปจากการก่อสร้างวัดอื่น ๆ ในรัฐไทย
2. การพัฒนาแนวคิดในการสถาปนาศูนย์รวมจิตใจ ก่อให้เกิดศรัทธา ปสาทะ ตั้งแต่แรกเริ่มกำเนิดจวบจนปัจจุบันมีความสอดคล้องต้องกันไปในแนวทางเดียวกันหรือไม่

2. ผลการวิจัย

ชื่อสัญญาของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

1. พระพุทธรูปปางต่างๆ (Buddha Images)

ชื่อสัญญาของพระพุทธรูปปางต่างๆ ที่ประดิษฐานอยู่บริเวณพระระเบียง (Gallery) จึงเป็นการสร้างพลังอำนาจามที่มีมีการรวมอำนาจของข้าราชการ โดยเฉพาะกลุ่มที่ต้องการยึดหลักแห่งความเป็น “สมบูรณาญาสิทธิราช” (Monarchy) ไว้ เพราะสิ่งนี้ตั้งแต่ได้มีการปกครองในระบอบเจ้าขุนมูลนาย (Feudalism) การปกครองแบบนี้จะเป็นการสร้างพลังจิตใจของคนไทย ให้มีความนิยมนับถือตัวบุคคลมากกว่าหลักการหรือนโยบาย ฉะนั้น พระพุทธรูปปางต่างๆ ที่ถูกนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ถึงแม้ว่าจะเป็นกรรวบรวมพระพุทธรูปปางสวยงามต่างๆ หรือการแสวงหาความสวยงามเชิงพุทธศาสนา แต่ปรากฏการณ์หนึ่งที่แอบแฝงไว้ก็คือ ความต้องการ (พระราชประสงค์) ขององค์พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังข้อความที่ปรากฏในปาฐกถาตอนหนึ่งที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงแสดงไว้ว่า

“... พระพุทธรูปสำหรับจะประดิษฐานไว้ ณ วัดนี้ (วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม-ผู้วิจัย) ควรจะเลือกหา พระพุทธรูปโบราณ ซึ่งสร้างขึ้นในประเทศและสมัยต่างๆ กันและเป็นของดีงามมีอยู่เป็นอันมาก รวบรวมมาตั้งแสดงให้มหาชนเห็นแบบอย่างพระพุทธรูปต่างๆ ...” (พระมหาชลธีร์ ธรรมวรานุกร, 2512 : 36-37)

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ข้อความที่ขีดเส้นใต้นั้นเป็นพระราชประสงค์ (Needs) ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถือว่าเป็น “คำสั่ง” หรือ

พระบรมราชโองการ ที่จะต้องจัดหาพระพุทธรูปปางต่างๆ ทั้งในกรุงเทพมหานครและตามหัวเมือง มาประดิษฐานไว้เพื่อให้เกิดความสวยงามและเป็น “แบบ” (Model) ในการหล่อพระพุทธรูปต่อไป เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่แปลกเลยว่าการนำพระพุทธรูปปางต่างๆ มาจากวัดต่างๆ นั้นย่อมเป็นการทำลายความรู้สึกความศรัทธารวมทั้งความผูกพันของประชาชนในจังหวัดนั้นๆ เป็นอย่างมาก อาทิเช่น พระศากยสิงห์ ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัยแบบสมัยเชียงแสน ได้มาจากเมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เป็นต้น

ปัจจุบันพระพุทธรูป “ปลัดถิ่น” และ “ทรงหล่อ” ขึ้นมาใหม่ ที่ปรากฏอยู่ในระเบียบกต (Gallery) มีทั้งหมด 11 ปาง ดังนี้ 1) ปางทุกข์กริยา 2) ปางมารวิชัย 3) ปางสมาธิ 4) ปางถวายเนตร 5) ปางลีลา 6) ปางเทศนา 7) ปางห้ามญาติ 8) ปางห้ามสมุทร 9) ปางประทานอภัย 10) ปางประทานพร 11) ปางประทานชัยมงคล และมีทั้งหมด 56 องค์ ล้วนแล้วแต่มีลักษณะเด่นพิเศษทุกองค์

2. รูปภาพต่างๆ (Mural Paintig)

รูปวาด : จิตรกรรม “จอมเจดีย์”

ภาพวาดจิตรกรรมที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเรียกว่า “จอมเจดีย์” ที่ถูกวาดไว้ภายในพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม มี 8 องค์ ดังนี้

- 1) พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
- 2) พระปรางค์พระศรีมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี
- 3) พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน
- 4) พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม
- 5) พระศรีมหาธาตุ อำเภอสรีสะเกษนาถัย จังหวัดสุโขทัย
- 6) พระมหาธาตุเจดีย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 7) พระเจดีย์วัดช้างล้อม อำเภอสรีสะเกษนาถัย จังหวัดสุโขทัย
- 8) พระเจดีย์วัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นอกจากภาพจอมเจดีย์ทั้ง 8 ถือได้ว่าเป็นจอมเจดีย์ที่สำคัญของประเทศไทย ซึ่งแสดงถึงฐานคติในการครอบครองพื้นที่ถือครองและขอบเขตของพระราชอาณาจักรตามอุดมคติแบบใหม่ที่แสดงขอบเขตชัดเจน ตามที่เป็นจริงเชิงประจักษ์ ที่มีไซ่ขอบเขตแห่งอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์เพียงในนามเท่านั้นเอง เมื่อพิจารณาบริบททางสังคม

สมัยรัชกาลที่ 5 ความไม่ชัดเจนของ ประเทศสยามก็ยังไม่ มี เมืองลำพูนที่มี พระธาตุหริภุญชัยตั้งอยู่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นประเทศราชฝ่ายเหนือของสยาม (ในสมัยนั้น) ซึ่ง ยังไม่ได้รวมเข้าเป็น “รัฐ (State)” เดียวกันอย่างเต็มที่ เมืองลำพูนยังถือว่าอยู่ใน ดินแดนที่เป็นเมืองใน “มณฑลลาวเฉียง” หรือ ภาพจิตรกรรมของพระธาตุพนมก็ถือว่าเป็น พระสถูปเจดีย์ในเมืองนครพนมซึ่งอยู่ใน “มณฑลลาวพวน” ซึ่งหัวเมืองเหล่านี้ยังถือ กันมาจนสมัยนั้นว่าเป็น “เมืองลาว” (สมเด็จพระยาคำรองราชูปถัมภ์, 2545 : 68)

ในอุดมคติเดิมของชาวไทย ในสมัยนั้นไม่ได้ถือว่า มณฑลเหล่านี้เป็น ราชอาณาจักรสยาม แต่ถือว่าเป็นประเทศบริวาร (Satellite City) ที่เกิดขึ้นกับ กรุงเทพมหานคร การสร้างรัฐในอุดมคติเรื่องพื้นที่ และเขตแดนรวมทั้งอำนาจแห่ง เจ้าของพื้นที่ซึ่งเป็นความคิดแบบใหม่ภายใต้อุดมคติเรื่องรัฐชาติแบบตะวันตก จึงทำให้ พระองค์สร้าง “กระบวนการ” ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความผสมกลมกลืนทางเชื้อ ชาติและดินแดน โดยเพื่อบ่มเพาะ “ประโยชน์” ของความมั่นคงของประเทศและความมั่ง คั่งแห่งราชอาณาจักร อันถือว่าเป็นไปตามกฎเกณฑ์

ฉะนั้น ภาพจิตรกรรมของจอมเจดีย์ทั้ง 8 ที่ปรากฏในพระอุโบสถวัดเบญจม บพิตรจึงเป็น “การผลิตซ้ำ” ทางอำนาจแต่อยู่ภายใต้การสร้างวาทกรรมที่เกี่ยวกับผลผลิต จากแนวคิดและอุดมคติเรื่องพื้นที่และอาณาเขตที่เป็นจริงตามความเป็นจริง ภาพ จิตรกรรมของจอมเจดีย์จึงสะท้อนให้เห็นถึงพระราชอาณาเขตและพระราชอำนาจแห่งองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการครอบคลุมดินแดนส่วนไหนบ้าง ทิศเหนือ มีพระราชอำนาจครอบคลุมถึงเมืองลำพูน ทิศใต้มีพระราชอำนาจครอบคลุมถึงเมือง นครศรีธรรมราช ส่วนทิศตะวันออกพระองค์มีพระราชอำนาจครอบคลุมถึงเมือง นครพนม การใช้สื่อสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมทางศาสนาที่สำคัญของท้องถิ่นนั้น เป็น ตัวบ่งชี้ถึงขอบเขตของรัฐได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นด้วยอุดมคติอย่างใหม่แห่งการปกครอง ของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช พระมหากษัตริย์ได้กลายมาเป็นองค์พระประมุขที่มี พระราชอำนาจเหนือหัวเมือง และประเทศราชต่างๆ อย่างแท้จริง พระราชอำนาจการ ควบคุมดูแลเมืองต่างๆ ถูกรวมเข้ามาไว้ในส่วนกลาง (Centralization) และถือได้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกลายเป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศไทย ที่มีพระราชอำนาจมากที่สุดและมีลักษณะแห่งความเป็นกษัตริย์ของระบอบสมบูรณาญา สิทธิราชอย่างแท้จริง

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นถือได้ว่าประเทศไทยมีความทันสมัยมาก (Modernization) ซึ่งมีการส่งผ่านจากการเรียนรู้วัฒนธรรมชาวต่างชาติมากกว่าสมัยใดๆ ผลแห่งความสัมพันธ์ทางการทูตทั้งโดยที่การเสด็จประพาสทั้งทางแถบยุโรปและเอเชียทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนพระราชสาส์นบ้าง และมีการส่งทูตนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เครื่องราชบรรณาการมาถวาย เช่นภาพที่รัชกาลที่ 5 เสด็จออกมารับราชทูตออสเตรีย ซึ่งนำเครื่องราชอิสริยาภรณ์เข้ามาถวาย เป็นเหตุให้พระองค์ทรงจัดระเบียบเครื่องอิสริยาภรณ์ขึ้นใหม่เป็น 5 ราชชั้น (น. ณ ปากน้ำ, 2543 : 55) โดยฐานคติการมีเครื่องอิสริยาภรณ์ของไทยในสมัยนั้น คือ “เครื่องยศ เช่น เขียนหมาก เขียนผล กระจาณ น้ำเต้า พระมาลา (หมวก) ซึ่งต่อมาในสมัยรัชกาล 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า พระเจ้านโปเลียนที่ 3 ได้ส่งเครื่องราชอิสริยาภรณ์มาถวายแด่พระองค์ท่าน ซึ่งถือว่าเป็น “ธรรมเนียม” ใหม่ของพระมหากษัตริย์ที่ประดับตราเครื่อง ราชอิสริยาภรณ์ และในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ถือได้ว่าประเทศไทยเป็นประเทศแรกที่มีการสร้างและประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งแสดงถึงความเข้าใจและวิสัยทัศน์ (Vision) ของรัชกาลที่ 4 ที่พระองค์ถึงแม้ว่าไม่เคยเสด็จต่างประเทศแต่พระองค์ก็ได้ “สังสรรค์เสวนา” (Interaction) กับชาวตะวันตก นับตั้งแต่พระองค์ทรงผนวชอยู่จึงทำให้พระองค์คิดและตัดแปลงให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม เช่นการนำพลอย 9 สี (นพรัตน์) มาสร้างเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พระองค์มีความเชี่ยวชาญและแตกฉานภาษาอังกฤษอยู่แล้ว เช่น star พระองค์ก็มาแปลเป็น “ดารา” แต่อย่างไรก็ตามเครื่องราช อิสริยาภรณ์ก็มีความเกี่ยวเนื่องกับเครื่องอิสริยยศ ซึ่งเครื่องอิสริยยศ คือ เครื่องหมายแสดงเกียรติยศ เครื่องประกอบเกียรติยศและบำเหน็จความชอบที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ราชตระกูล ขุนนาง ข้าราชการ ที่มีตำแหน่งหน้าที่หรือผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อแผ่นดินให้ปรากฏตามยศนั้นและฐานันดรศักดิ์ (ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, 2539 : 13 – 14) เครื่องอิสริยยศจะเป็นการบอกถึงอำนาจ (Power) หน้าที่ (Obligation) และความรับผิดชอบ (Responsibility) ซึ่งสามสิ่งที่จะแสดง (Exhibit) ให้เห็นถึงความจงรักภักดี (Royalty)

ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่า เป็นการยอมแห่งการสวามิภักดิ์หรือ การรับใช้แผ่นดิน ว่าตนเองมีหน้าที่และความรับผิดชอบในด้านใดบ้าง

3. สิ่งก่อสร้าง : สถาปัตยกรรม (Architectures)

พระอุโบสถ

พระอุโบสถของวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสวยงามวิจิตรพิสดารมาก และถือได้ว่าเป็นผลงานชั้นเอกที่มีความหมายต่อความเป็นชาติของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สร้างความสัมพันธ์กับประเทศอิตาลี ในคราวที่เสด็จไปเยือนยุโรป พระองค์ได้ทอดพระเนตรสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่ส่งผ่านมากับหินอ่อน (Marble) ถึงแม้ว่าจะมีราคาแพงแต่พระองค์ก็พอพระทัยที่จะนำมาสร้าง

การสั่งหินอ่อนมาจากประเทศอิตาลี เสมือนการสร้างความเป็นพวกเดียวกัน (Homogenous) กล่าวคือ มิตรภาพที่มาจากการค้าขายและการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างไทยกับอิตาลี (International Relations) ด้วยเหตุที่ประเทศไทยในสมัยนั้นยังไม่มีการค้ากับหินอ่อนที่สวยงามเช่นในสมัยนี้ พระองค์ได้ใช้กลยุทธ์ที่แยบยลอีกประการหนึ่งในการ “ถ่ายทอด” ถึงลักษณะของความเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีเมตตากับชาวต่างชาติ คือ Mr.L. Mosso นายช่างชาวอิตาลีที่เข้ามาทำงานเสร็จแล้ว จะกลับประเทศ ดังจะเห็นได้จากข้อความที่กรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ มีหนังสือกราบทูลถึงพระเจ้านั่งยาเชอกรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ความตอนหนึ่งว่า

“...ส่วนตัวมิสเตอร์มูโซ นายช่างศิลามีความปรารถนาจะกลับไปประเทศยุโรปในเดือนนี้ และขอรับเงินเดือนที่ยังค้างอยู่ 3 จำนวน คือ ตั้งแต่กันยายน ถึงพฤศจิกายน ศกนี้ เปนเงิน 91 ปอนด์ คิดปอนด์ละ 18 บาท เปนเงิน 1,698 บาท ตามสำเนาบัญชีที่ถวายมานี้ด้วยแล้ว...” (เอกสารราชการที่ 5 ศ. 6 : 83/83 อ้างถึงในประมวลเอกสารสำคัญ เนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม, 2538 : 252)

จากความสัมพันธ์ไทยกับอิตาลี นอกจากจะส่งผลในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แล้ว มุมมองที่สะท้อนออกมาอีกลักษณะประการหนึ่ง คือ การที่ประเทศไทย

ได้รับการยอมรับจากชาวต่างชาติมากขึ้น ถือว่าเป็นการสร้างภาพลักษณ์ใหม่แห่งความเป็นอารยะประเทศ

พระวิหารคด

สถาปัตยกรรมของวิหารคด เป็นที่รวบรวมพระพุทธรูป ซึ่งได้นำมาและสร้าง ขึ้นใหม่ตามรูปแบบเดิม วิหารคดแห่งนี้ได้แสดงถึงผลผลิตของความรู้สึกรักนึกถึงถึง “ของเก่า” (Nostalgia) ด้วยเหตุที่องค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราช ประสงค์จะได้เป็นพิพิธภัณฑที่เก็บพระพุทธรูปโบราณแบบต่างๆ ความเป็นพิพิธภัณฑ ถึงแม้ว่าจะเป็นฐานคติแบบใหม่ในสมัยนั้น แต่ในทางตรงข้ามพระองค์ก็ยังทรงความ เป็น “ไทย” แห่งการจรรโลงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมในการสร้างวิหาร เช่น หน้าต่างลูก มะหวด เพดานในล่องชาดประดับดาวเพดานที่เป็นลวดลายที่นิยมประดับไว้ในวิหาร

วิหารสมเด็จ

วิหารสมเด็จเป็นตึก 2 ชั้น ทรงจัตุรมุข หน้าบันและซุ้มประตูหน้าต่างปั้นลาย มี อักษรย่อ “ส.พ.” (เสาวภาผ่องศรี) ลงรักปิดทองประดับกระจก หลังคามุงกระเบื้อง เคลือบสี ภายในทั้งชั้นบนและชั้นล่างใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปโบราณที่มีผู้ นำมาถวายและที่โปรดเกล้าฯ ให้นำมาจากที่ต่างๆ มีทั้งแบบสำริด สีลา และหินอ่อน นอกจากนี้ชั้นล่างยังมีตู้พระธรรมลายรดน้ำอีกจำนวนหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ประกาศให้วิหารสมเด็จเป็นหอสมุด วิหารสมเด็จนี้ปัจจุบันใช้ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ จนกลายเป็นพิพิธภัณฑ

ศาลาสีสมเด็จ

ศาลาสีสมเด็จนี้ แสดงให้เห็นถึงความกลมเกลียว (Unity) ของความเป็นกษัตริย์ โดยโยงเข้ากับการผูกมัดในบริบทของอำนาจรัฐที่แสดงฐานคิด แนวคิด กระบวนทัศน์ สถาปัตยกรรมนี้ถูกส่งผ่านมิใช่เฉพาะเป็นศูนย์รวมของ “อำนาจ” แต่ยังแสดงให้เห็นถึง ความกตัญญู (Gratefulness) ของบุตรหลานที่มีต่อบุคคลแห่งความเป็นบรรพบุรุษของ ตนเอง

ศาลาร้อยปีปิยมหาราชอนุสรณ์

ศาลาร้อยปีปิยมหาราชอนุสรณ์ เป็นศาลาตึกโถงชั้นเดียวที่สร้างขึ้นจากการรวบรวมทุนทรัพย์ของข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน ซึ่งศาลานี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในโอกาสที่สมเด็จพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงเสวยราชสมบัติครบ 100 ปี ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2511 ในศาลานี้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลที่ 5 ขนาดสูง 3 เมตร ประดิษฐานไว้ที่มุขด้านหน้าของศาลา ซึ่งจากองค์รูปหล่อของพระองค์ในสมัยปัจจุบันทำให้เกิด “พิธีกรรม” (Ritual) ต่างๆ มากมายของประชาชนหรือบุคคลที่มีความศรัทธา เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนการสร้างพิธีกรรมเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น การเก็บกวาดบริเวณ เพื่อเป็นเครื่องบูชา เป็นต้น

3. อภิปรายผล

กรอบกระบวนทัศน์แห่งการก่อสร้างวัดเบญจมบพิตรก็ยังคงเป็นกรอบที่สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง กระบวนทัศน์ในการสร้างวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ก็ยังสะท้อนปรัชญาพุทธศาสนาในหลากหลายมุมมองซึ่งมุมมองทั้งหลายนี้มีแต่กษัตริย์เท่านั้นที่จะปกป้อง ค้ำครอง ส่งเสริมได้ นั่นคือ

1. เพื่อให้วัดเบญจมบพิตรเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นอัมตะปัจจยาของโลกจักรวาล และสรรพสิ่ง โลกนี้ความจริงไม่ได้มีผู้สร้างแต่อย่างใด หากแต่ทุกอย่างในโลกนั้น ประกอบกันเข้าหรือมีได้ เกิดมาได้เพราะเกิดจากการรวมกันของสรรพสิ่งตามเหตุตามปัจจัย “โลก” ที่สะท้อนออกมาด้วยสื่ออันหลากหลาย เช่นสิ่งๆ ที่ประดิษฐานอยู่หน้าโบสถ์หรือหลังโบสถ์ 4 ก็เป็นสัญลักษณ์แห่งการแบ่งภพแบ่งภูมิของวาระจิตอันแสดงถึงการเข้าถึงความจริงอันสูงสุดของมนุษย์ หรือว่าโลกในแง่ของโอกาสโลก โลกคือแผ่นดิน โลกคือสังขารโลกหรือหมู่สัตว์ โลกเหล่านี้มีอยู่ และดำรงอยู่ได้เพราะเกิดจากการการรวมตัวของธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ ทุกอย่างในโลกไม่ได้ดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระโดยไม่ได้ขึ้นตรงต่อกัน หรือดำรงอยู่แบบแยกขาดจากกัน หากแต่ทุกอย่างนั้นดำรงอยู่ในลักษณะของการอาศัย และพึ่งพากันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันและกัน ฉะนั้น การที่ผู้ได้เห็นวัดเบญจมบพิตรก็เข้าใจโลกภายในอย่างแท้จริง ก็จะเข้าใจโลกภายนอก การเข้าใจโลก

และจักรวาลตามนัยนี้ ย่อมทำให้มนุษย์ เข้าใจโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว ได้ตามความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น โดยไม่ตกเป็นทาสทางอารมณ์ของโลกภายนอก อีกทั้งยังมีปัญญาในการที่จะมองเห็นสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่บนฐานของความเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว วัตถุประสงค์ของวัดเบญจมบพิตรก็ยังเสริมส่วนที่เป็นปรัชญาพุทธศาสนาในประเด็นของ Ultimate Reality หรือ Metaphysics และ Epistemology ซึ่งจะอย่างไรก็คือคติเดิมของพระพุทธศาสนา ไม่ได้มี “ของแปลกปน” เลยแม้แต่น้อย

2. เพื่อใช้วัดเบญจมบพิตรเป็นฐานในการเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเป็นไตรลักษณ์ของสรรพสิ่ง การนำเสนอทฤษฎีที่ว่าด้วยโลกและจักรวาลผ่านวัดเบญจมบพิตรนั้น ผู้สถาปนาพยายามที่จะนำเสนอให้ผู้มอง (Gazer) ได้มองเห็นทฤษฎีที่หายากๆ หรือเป็นรูปธรรมก่อน หลังจากนั้นจึงนำเสนอมิติที่เป็นความรู้เชิงนามธรรม เช่นผ่านภาพวาด การหล่อองค์พระใหม่ สู่ความเข้าใจในแก่นแท้ของปรัชญาเชิงพุทธ คือพระนิพพาน โดยการชี้ให้เห็นว่า โลกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็โลกในเชิงภูมิศาสตร์ โลกแห่งสังขาร หรือโลกคือหมู่มสัตว์นั้น ต้องตกอยู่ภายในวังวนของกฎไตรลักษณ์ทั้งสิ้น

และสิ่งที่ผู้วิจัยตีความจากสภาวะอัตตวิสัยซึ่งกลั่นมาจากการศึกษาอย่างเข้มข้นก็ขอนำเสนอว่า การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสร้างวัดเบญจมบพิตรฯ นั้น ประเด็นหนึ่งเป็นเพราะการสูญเสียดินแดนให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส ที่สูญเสียดินแดน พระองค์ทรงทุกข์ระทมจากปรากฏการณ์ดังกล่าวประกอบกับความกังวลของพระองค์ที่ว่าบรรพบุรุษที่ต้องดำเนินพระองค์ พระองค์จึงต้องแสดง “กฤษฎา ภินิหาร” อีกในเชิงความเป็นอุปถัมภ์แห่งศาสนา การสร้างภาพลักษณ์ที่เป็น “การแย่งพื้นที่แห่งความทรงจำ” ของประชาชนทั่วไป รวมทั้งความเชื่อของคนไทย โดยทั่วไปเมื่อมีการสูญเสียสิ่งใดไป จะต้องมีการพิธีกรรม จะเห็นได้ว่าวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ก็ยังถูกมองหรือตีภาพออกมาถึงความสงบร่มเย็นของประชาชนบรรยากาศแห่งการคิดถึงบ้านหรือหวนคำนึงถึงเหตุการณ์เก่าๆ (Nostalgia) ถูกยับยั้งแนวคิดของทุกคนโดยผ่าน “กระบวนการเกิดวัดเบญจมบพิตรฯ” สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นแนวคิดของพระองค์ที่ต้องการแสดงถึงความยิ่งใหญ่ ความสงบร่มเย็น รวมทั้งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของประชาชนชาวสยาม ดังจะเห็นได้จากเงินบริจาคต่างๆ ที่ทุกคนได้รวบรวมในการสร้างวัด รวมทั้งสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่ส่งผ่านกระบวนการสร้างอำนาจกระบวนการเคารพต่อบรรพบุรุษ รวมทั้งการเป็นหน่วยเดียวกัน (Unity) ของ

“ราชวงศ์” แต่อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวม แล้วสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่ปรากฏออกมา ก็ส่งผ่านความเป็นรัฐชาติไทยได้เป็นอย่างดี

สรุปโดยรวม การสร้างวัดเบญจมบพิตรฯ ตามวัตถุประสงค์ที่พระองค์ได้ตั้งไว้ คือ 1) เพื่อเป็นอนุสาวรีย์รำลึกถึงองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะชื่อของวัด “เบญจมบพิตร” ซึ่งแปลว่า วัดของพระเจ้าแผ่นดินรัชการที่ 5 2) เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์รวบรวมพระพุทธรูปแบบโบราณและพระพุทธรูปสมัยต่างๆ ซึ่งพระราชประสงค์ในข้อนี้มีไว้เพียงเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาของประชาชนที่มาเยือน แต่ต้องการให้ประชาชนได้ซาบซึ้งถึงความสวยงามแห่งความวิจิตรพิศดารของพระพุทธรูปที่มีอยู่ “ทุกภูมิภาค” ของประเทศ 3) เพื่อเป็นที่แสดงแบบ (Exhibition) อย่างการช่าง ศิลปกรรมและจิตรกรรมของประเทศ เพราะรูปแบบแห่งการวางโครงสร้าง แบบแปลนของวัดนี้จะมีความแปลกไปกว่าวัดอื่น 4) เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชีพชั้นสูงสำหรับพระสงฆ์ไทยมหานิกาย ซึ่งมีการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของรัฐและความเป็นวิชาชีพ (Professional) ฉะนั้นวัดเบญจมบพิตรคูสิตวนารามจึงเป็นสถานที่ที่สะท้อนแนวคิดขององค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการพัฒนาความเป็นอารยประเทศในทุกบริบททั้งทางด้านสังคม การเมือง การปกครอง วัฒนธรรม และผดุงผสมผสานแห่งความเป็นเอกลักษณ์ไทยกับการเปลี่ยนแปลงของโลกตะวันตกได้เป็นอย่างดี และสิ่งที่สำคัญยิ่งคือการใช้กรอบกระบวนการสนธิไตรภูมิที่มุ่งเน้นให้เห็นถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ผ่านการตีความใหม่ ซึ่งเกิดจากการปรับตัว ปรับใจ ปรับฐานคติ ให้เข้ากับกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่ไหลบ่าเข้ามาสมัยของพระองค์ท่านได้อย่างดี

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งนี้

การวิจัยสื่อความหมายสัญลักษณ์ของวัดเบญจมบพิตรคูสิตวนารามในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการสนธิ (Paradigm) แบบ “ไม่ติดกรอบ” ในการค้นคว้าวิจัยและใช้แนวคิดของนักคิดสำนัก “Postmodern” มาเป็น “แนว” ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่พบเห็นด้วยประสาทสัมผัสเชิงประจักษ์ทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ประกอบกับวิธีการคือ Discourse Analysis ทำให้นักวิจัยเชิงประจักษ์ที่นิยมตัวเลข โต้แย้งได้ว่า “เต็มไปด้วยความคิดเห็น (very subjective)” ซึ่งประเด็นนี้ผู้วิจัยถือว่าหลายคนยึดตามช่อง คนหนึ่ง

เห็นดาว แต่อีกคนมองต่ำเห็นโคลน การ วิจัยเชิงคุณภาพก็คือการไม่ยอมรับว่าความจริงนั้นมีเพียงแค่นี้และความจริงสุดยอดคือความจริงที่ปรากฏเป็นตัวเลขแต่ข้อจำกัดของงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มองว่าความจริงมีหลากหลายนั้น ถ้ามีหลักการไม่มั่นคงก็อาจจะหลงประเด็นได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นข้อเสนอแนะที่สำคัญของงานวิจัยครั้งนี้ก็คือต้องศึกษา แนวคิด ทฤษฎีหรือ “ทฤษฎี” ให้ชัดเจนอย่าหลงลำพองว่าความคิดเราถูกต้อง ดังนั้นการศึกษาด้วยสื่อเชิงประจักษ์โดยการลงไป “ประจักษ์ด้วยตนเอง” ก็เปรียบเสมือนการคำนวณด้วยตัวเลขนั่นเอง

5. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. วัดเบญจมบพิตรคฤหบดีวิทยาลัยการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ จังหวัดปทุมธานี เป็นแหล่งศึกษาพระพุทธรูปและพระพุทธรูปที่ปรากฏเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธรูปเหล่านั้น ยังมีมุมมองทางพระพุทธรูปที่หลากหลายแต่ไม่ได้รับความสนใจมากนักเช่นพระพุทธรูปแบบมหายาน ดังนั้นการวิจัยสื่อสัญลักษณ์ที่สะท้อนผ่านวัดภายใต้กรอบของพระพุทธรูปแบบมหายานจึงน่าสนใจยิ่งเช่น ควรมีการศึกษาสื่อสัญลักษณ์ของวัดมังกรกมลาวาส (วัดเล่งเน่ยยี่ ถนนเจริญกรุง เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร) ที่เป็นวัดถูกสร้างบนกรอบพระพุทธรูปแบบมหายาน

2. การศึกษาจักรวาลวิทยาที่มีการปรับเปลี่ยนความหมายคือประเด็นใหม่ที่ที่น่าสนใจ เช่นศึกษาแนวคิดของวัดธรรมกายผ่านเจดีย์ธรรมกายที่ถูกสร้างขึ้นไม่เหมือนขนบการสร้างเจดีย์ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเลย

บรรณานุกรม

ชลธีร์ ชรรณวรางกูร. พระมหา. **แนะนำวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม.** (พิมพ์ครั้งที่ 2)
กรุงเทพมหานคร : มปป, 2522.

_____ . **วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม.** กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์
พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2543.

ธงชัย สมบูรณ์. **อิทธิพลการศึกษาของต่างประเทศที่มีต่อโครงการการศึกษาไทย พ.ศ.
2441 – 2464.** วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2534.

_____ . **การศึกษาเปรียบเทียบและการศึกษานานาชาติ.** กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.

น. ณ. ปากน้ำ. **จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งทรงผนวช.** กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ,
2543.

ประมวลเอกสารสำคัญเนื่องในการสถาปนาวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์พริน แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2538.

ม.ร.ว. สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. **เครื่องอิสริยยศพระบรมราชวงศ์กรุงรัตนโกสินทร์.**

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินติ้ง, 2539.

ลาดูแบร์. **จดหมายเหตุลาดูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1.** สันต์ ท. โกมลบุตร (แปล).

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510.

วุฒิชัย มูลศิลป์, “สองศตวรรษของการศึกษาไทย” **วารสารการศึกษาแห่งชาติ.**

16(เมษายน – พฤษภาคม 2525) : 25.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ความทรงจำ.** พระนคร :

แพร่พิทยา, 2514.

_____ . **ตำนานพุทธเจดีย์.** (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร : องค์การค้ำชูศาสนา,
2518.

_____ . **เทศาภิบาล.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545.

- Anward, J.P.(editor) **Semiotics in Educational Research in Keeves, Educational Research, Methodology, and Measurement : An International Handbook.** (2 nd.ed) New York : Pergamon Press, 2000.
- O'Connor, R.A. "Interpreting Thai Religious Change : Temple Songkha Reform and Social Change" **Journal of Southeast Asian Studies.** 24,2 (September, 1993) : 330-339.

ประวัติผู้วิจัย

1. ชื่อ นายธงชัย สมบูรณ์
2. ตำแหน่ง : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ระดับ 8
3. ประวัติการศึกษา
 - Ph.D. (International Education) Innsbruck University : Austria
 - ค.ม. (พื้นฐานการศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 - ศษ.บ. (การสอนภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
4. ผลงานทางวิชาการ
 - 4.1 วิจัย
 - ธงชัย สมบูรณ์. การศึกษาเปรียบเทียบการอาชีวศึกษาของประเทศไทยกับ
ประเทศมาเลเซีย. (ทุนอุดหนุนมหาวิทยาลัยรามคำแหง 2545).
 - 4.2 ตำรา
 - ธงชัย สมบูรณ์. การศึกษาเปรียบเทียบและการศึกษานานาชาติ (EF 608).
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.
 - . การศึกษาของประเทศสังคมนิยม (EF 336). กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2544.
 - . การศึกษาเปรียบเทียบในกลุ่มประเทศพัฒนาและกลุ่มประเทศ
กำลังพัฒนา (EF 625). กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2546.
 - . วิทยาลัยชุมชน. (EF 346) กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง. 2547.

4.3 งานแปล

ธงชัย สมบูรณ์ และนิติศาสตร์ อารมย์ดี (แปล). คู่มือผู้นำทักษะ
ความคิดทางด้านขวาง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผู้คอมอนิ่ง.
2546.

—————. (แปล). บริการลูกค้าแบบนี้จึงจะรวย.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผู้คอมอนิ่ง. 2546.

4.4 บทความ

Somboon, T. Strategies for Exploring and Promoting Interaction
Between Society and International Education” **ข่าวบัณฑิต
ศึกษา**. 6 : 6(พฤศจิกายน 2545) : 14.

—————. “Autonomy, Responsibility and Responsiveness of
Ramkhamhaeng University in The 21 st century” **ข่าวบัณฑิต
ศึกษา**. 3 : 4 (กันยายน 2542) : 12.

ธงชัย สมบูรณ์. “การศึกษาในมหาวิทยาลัยออสเตรเลีย” **ข่าวรวมคำแหง**.
27 : 7(16 – 22 มิถุนายน 2540) : 5.

—————. “จาก Sumerhill ที่อังกฤษสู่โรงเรียนหมู่บ้านเด็กที่
กาญจนบุรี” **ข่าวรวมคำแหง**. 27 : 7(7 – 13 กรกฎาคม 2540) : 5.

—————. “วิกฤตการณ์ของการวิจัยทางการศึกษาและคุณภาพ
ทางการศึกษา” **จูลสารพัฒนาประสิทธิภาพการสอน**. 5 : 2
(มีนาคม – เมษายน 2540) : 17 – 20.

—————. “วัฒนธรรมทางการศึกษากับการเปลี่ยนแปลง
ในศตวรรษที่ 21” **จูลสารพัฒนาประสิทธิภาพการสอน**. 5 : 4
(กรกฎาคม – สิงหาคม 2540) : 17 - 20.

—————. “เครือข่ายภพอิสระกับการศึกษา” **ข่าวรวมคำแหง**.
27 : 51(20 – 26 เมษายน 2541) : 5.

- ธงชัย สมบูรณ์. “บทบาท หน้าที่ขององค์กรระหว่างประเทศในการ
เสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ” **ข่าวบัณฑิตศึกษา.**
2 : 3(สิงหาคม 2541) : 8.
- _____ . “ปัญหาการเรียนภาษาอังกฤษของนักศึกษาปริญญาโท”
ข่าวบัณฑิตศึกษา. 2 : 4(กันยายน 2541) : 4.
- _____ . “การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ : คุณค่าแห่งการค้นพบใหม่
ในอดีต” **ข่าวบัณฑิตศึกษา.** 2 : 9(กุมภาพันธ์ 2542) : 4.
- _____ . “ความชอบธรรมทางการศึกษา” **ข่าวบัณฑิตศึกษา.**
2 : 11(เมษายน 2542) : 4.
- _____ . “อนาคตศาสตร์” **ข่าวบัณฑิตศึกษา.** 2 : 12(พฤษภาคม
2542) : 5.
- _____ . “ปัจจัยที่มีต่อเสถียรภาพทางการศึกษา” **ข่าวบัณฑิต
ศึกษา.** 3 : 7(ธันวาคม 2542) : 9.
- _____ . “รามคำแหง : มหาวิทยาลัยชุมชนแห่งแรกของโลก”
ข่าวบัณฑิตศึกษา. 3 : 7(ธันวาคม 2543) : 9.
- _____ . “บทบาททางการศึกษาของศาสตราจารย์ประจำรังสรรค์
แสงสุข ในการพัฒนาชนบท”. **ข่าวบัณฑิตศึกษา.**
6 : 12(เมษายน 2546) : 11.
- _____ . “วัฒนธรรมต่างสี : กระบวนทัศน์การวิจัยเชิงคุณภาพ”
ข่าวบัณฑิตศึกษา. 7 : 1(มิถุนายน 2546) : 10.